

HADİSLERDE KUR'AN ÖĞRETİMİ

1. Kur'an Öğrenmenin ve Öğretmenin Önemi

Bilindiği gibi Allah kelamı Kur'an, sözlerin en yücesi, dünya ve ahiret saadetimizin menbaıdır. Onun diğer bütün sözlere üstünlüğü, Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in benzetişiyile, Cenâb-ı Hakk'ın bütün yaratıklara üstünlüğü gibidir.⁴⁰

Bu yüzdendir ki, ona inananlar ondört asırdan bu yana bu ilâhi menbain etrafına koşmuşlar, ondan kana kana içmeğe çalışmışlar, onun getirdiği aydınlıkla yollarını bulmağa uğraşmışlardır. Dünya hayatlarında ulaştıkları başarı, bu uğraşları ölçüsünde olmuş, yükselmeleri ve medeniyet yolculuğundaki ilerlemeleri aynı ölçüye paralel şekilde gerçekleşmiştir. Şüphesiz Allah katındaki dereceleri ve âhiret hayatları için ulaştıkları mertebeler de aynı ölçü ile yakından ilgili olacaktır.

Bu gerçeğe binâendir ki, sevgili Peygamberimiz (s.a.), ashâbın ileri gelenlerinden Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ayrı ayrı rivayet ettikleri hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

- "Sizin en hayırlılarınız, Kur'an öğrenenleriniz ve onu başkalarına öğretenlerinizdir."⁴¹

Efendimiz bu buyrukları ile kesin bir hükmü ortaya koymuşlar, "Ehl-i Kur'an" diye isimlendirebileceğimiz kişilerin, toplum hizmetinde bulunan insanlar içindeki çok şerefli mevkilerine işaret buyurmuşlardır.

Diğer bir rivâyette Efendimizin şöyle buyurduğunu görüyoruz:

- "Cenâb-ı Allahın insanlar içinde bir gurup has kulları vardır." Bu söz üzerine denildi ki:

- Onlar kimlerdir yâ Rasûlellah?... Efendimiz şu cevabı verdi:

- "Kur'an ehli kişiler... Onlar, Allahın kendine yakın ve seçkin kullarıdır."⁴²

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu konuda daha birçok uyarılarına rastlıyoruz. Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen⁴³ bir Peygamber için, âlemlerin iki cihan saadetini

⁴⁰ bk. Tirmizî, es-Sunen, V, 184.

⁴¹ bk. Buhârî, es-Sahîh, VI, 108; Dâvûd, es-Sunen, II, 70; Tirmizî, es-Sunen, V, 173; İbn Mâce, es-Sunen, I, 76; Ahmed b. Hanbel, el-Musned, I, 57, 58, 153.

⁴² İbn Mâce, es-Sunen, I, 78.

⁴³ bk. 21/107.

sağlayacak yüce prensipleri iki kapağı arasında toplayan ve insanlığı en doğru yola götüren Kur'an-ı Mübîn'in öğrenilmesi ve öğretilmesi üzerinde gösterdiği hassasiyet tabîdir. Efendimizin diliyle “Allah bu kitabla nice toplumları yükseltecek ve nice toplumları da aynı kitapla helâk edecektir”.⁴⁴ Ve bu hassasiyet, aynı zamanda bu Kitâb-ı Celîl'in buyruklarından gelmektedir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

“Şüphesiz ki bu Kur'an, en doğru yola götürür”.⁴⁵

En doğru yolu bulabilmek için, en doğru yola götüren vasıtanın bilinmesine ihtiyaç vardır. O halde Kitâbullah (Allahın kitabı Kur'an-ı Kerîm) öğrenilecek ve öğretilecektir.

Rasûlullah (s.a.)'ın bu konudaki uyarılarından bir ikisini daha sunmakta fayda görüyoruz:

Ukbe b. Âmir'den rivayet edildiğine göre bu zat şöyle anlatmıştır:

- Mescidde Suffede bulunuyorduk. Rasûlullah çıkageldi ve şöyle buyurdu: “Hanginiz her gün erkenden Buthan'a veya Akîk'a⁴⁶ gidip oralardan semiz ve besili iki deveyi getirmeyi, herhangi bir günah irtikâb etmemiş olarak ve akrabalık bağlarını da koparmaksızın bunlara sahip olmayı ister?...” dedik ki: Yâ Rasûlallah! Bunu hepimiz isteriz... Efendimiz devamla: “O halde biliniz ki, sizden birinin Mescid'e gidip Allahın kitabından iki âyet öğrenmesi, onun iki deveye sahip olmasından daha hayırlıdır. Aynı şekilde üç âyet öğrenmesi üç deveye sahip olmaktan, dört âyet öğrenmesi dört deveye sahip olmaktan... daha hayırlıdır.” buyurdu.⁴⁷

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadislerinde ise sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

- “Herhangi bir topluluk Allahın mescidlerinden birinde bir araya gelip, Allahın kitabını okurlar ve aralarında onu müzakere ederlerse (onu okumayı öğrenmek ve onu anlamak için yardımlaşarlarsa), hiç şüphesiz onların üzerine Allah katından huzur ve sükûn iner. Allahın rahmetine garkolurlar ve onların etrafını melekler çepçevre kuşatır. Cenâb-ı Allah onları sevgili kulları (nebîler ve velîler) arasında anar”.⁴⁸

2. Rasûl-i Ekrem (s.a.)'den Bu Yana Kur'an Öğretimi

Şüphesiz ilk Kur'an öğretmeni Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Günümüzün ifadesiyle belirtmek gerekirse iki cihan güneşinin hizmet sicilinde 23 yıllık Kur'an öğretmenliğine

⁴⁴ bk. Muslim, es-Sahîh, I, 559; İbn Mâce, es-Sunen, I, 79.

⁴⁵ 17/9.

⁴⁶ Buthân ve Akîk: Medine yakınlarında bulunan iki vâdî adı.

⁴⁷ bk. Muslim, es-Sahîh, I, 552; Ebû Dâvûd, es-Sunen, II, 71; Ahmed b. Hanbel, el-Musned, IV, 154.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, es-Sunen, II, 71.

raslıyoruz. 23 yıllık peygamberlik hayatının en şerefli mesâisi... Cibrîl-i Emîn'den Allah kelâmını öğrenmek; bıkmadan, usanmadan onu öğrendiği gibi ashabına öğretmek... Abdullah b. Mes'ûd'ları, Ali'leri, Ubeyy b. Kâ'b'ları, Zeyd b. Sâbitleri, Muâz b. Cebelleri ve daha nice ehl-i Kur'an kişileri, Kur'an hâdimlerini ve Kur'an öğretmenlerini yetiştirmek... Örnek nesli, asrın parlayan yıldızları haline getirmek...

Efendimizin, Mekkenin dar sokaklarındaki küçük odalarda gizli olarak başlattığı Kur'an öğretimi, sadece kendine has bir hizmet olarak kalmadı. Nübüvvetin ilk yıllarından itibaren O'ndan icâzetli sahâbiler eliyle yaygınlaştı. Medine Mescidinde kemale erdi.

İslâm güneşinin ışıkları, karanlıkları yok ettikçe bu hizmet uzak diyarlara kadar götürüldü. Bir taraftan Kelâmullahı öğrenenler çoğalırken, diğer taraftan öğretim metodlarını bilen öğretmenlerin ve ehl-i Kur'an kişilerin yetiştirilmesine itina ediliyordu.

Rasûlullah (s.a.) vefat ettiği zaman, Kur'anın tamamını ezbere bilen, onu bizzat Efendimizden öğrenmiş bulunan ve aynı zamanda ilâhi hükümlerine vâkîf olan sayısız kişiler vardı. Bu üstadlar ve otorite öğretmenler marifetiyle Kur'an hizmeti, daha sonraki yıllarda, özellikle Hz. Osman'ın hilâfeti yıllarında daha da yaygınlaştı ve metodlu hale geldi.

Devletin konuya olan müdahalesi, Kûfe'ye, Basra'ya ve Şam'a kadar uzandı. Hilâfet makamınca çoğaltılmış Kur'an nüshaları, merkezden (Medineden) bu çok uzak olan beldelere, muallimleri ile birlikte gönderildi.

Bu arada ashâbın ileri gelenlerinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra'da, Ali b. Ebî tâlib ile Abdullah b. Mes'ûd'u Kûfe'de, Zeyd b. Sâbit ile Ubeyy b. Kâ'b'ı Hicaz bölgesinde, Ebu'd-Derdâ ile Muâz b. Cebel'i Şam'da Kur'an öğretimi ile meşgul olarak görüyoruz.⁴⁹

Şüphesiz bu çalışmalar daha sonraki nesillerde bütün gücüyle sürdürüldü. Rasûl-i Ekrem'in uyarıları ve emirleri paralelinde Kur'an hizmetine gereken önem verildi. Tâbiûndan Ebû Abdîrrahman es-Sülemî'nin bir sözünü burada hatırlamak yerinde olacaktır. "Sizin en hayırlılarınız, Kur'anı öğrenenleriniz ve onu başkalarına öğretenlerinizdir." meâlindeki hadis-i şerife işaretle es-Sülemî şöyle demiştir:

- "İşte beni yıllardır burada oturtan bu hadistir". es-Sülemî bu sözü ile Kûfe mescidindeki 40 yılı aşan Kur'an öğretmenliğine işaret etmek istemiş ve bu süre içinde

⁴⁹ Ebû Sâme, *el-Murşidu'l-Vecîz*, s. 149.

Rasûlullah (s.a.)'in iki torunu Hasan ve Hüseyin'e Kur'an öğretmenliği yapmak şerefini de kazanmıştır.⁵⁰

Denilebilir ki, Rasûlullah'ın bu yüce uyarısı ve tavsiyesi hiç hatırdan çıkarılmamış, bu Peygamber müjdesine ermek için, Kur'an hâdimleri dünyanın her yerinde birbirleri ile yarışmışlardır.

Bu yolda her nesilde binlerce hâfız yetiştirilmiş, ciltler dolusu eserler yazılmış, Kur'an kırâetleri konusunda çok ciddî çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Henüz hicrî ikinci asrın içinde olgun bir sistematige kavuşan Kur'an kırâeti öğretimi konusu, üçüncü asır içinde bütün incelikleri ile yazılı hale getirilmiş, günümüze kadar gelen ölmez eserler ortaya konmuştur.

Kur'an öğretimi, değişik islâmi toplumlarda değişik usûl ve metodlarla -zaman zaman bazı ârizalar gösterse de- hiç aksamadan günümüze kadar ulaşmıştır.

3. “Kur'an Öğrenme ve Öğretme”nin Şumûlü

Kur'an öğrenenlerin ve öğretenlerin, Rasûlullah'ın hadis-i şeriflerinde tebcil edildiklerini (öväldüklerini) yukarıda gördük. Acaba bu hadis-i şeriflerde yer alan “öğrenmek” ve “öğretmek” terimlerinin çerçevelediği mana nedir? Kur'an öğrenmek deyince ne anlayacağız ve Kur'an öğretmemiz gerekiyorsa ne yapacağız? Herhalde konumuzun ağırlığını bu sorular teşkil etmektedir.

Soruların cevabını bulmak üzere konuya eğildiğimizde, önümüzde beliren ihtimaller şunlardır:

a. Kur'an-ı Kerîmi okumasını öğrenmek ve öğretmek ki, bu iş, onun elif bâsından başlayarak ilerler, tecvidini öğrenmek ve öğretmekle gelişir, kırâet inceliklerini kavrayarak devam eder ve olgunlaşır.

b. Kur'an-ı Kerîm'in getirdiği hükümlerin öğrenimi ve öğretimidir. Şüphesiz bu anlayışın içinde -kırâet incelikleri ve bu inceliklerin icrâsı olmasa da- en azından okuyuşunu öğrenmek ve öğretmek te vardır. Çünkü Kur'an ilimlerine giriş, en azından onun okuyuşunu öğrenmekle başlar.

c. Kur'an'ın getirdiği hükümleri öğrenip öğretmek ve bu Kur'ânî hakikatların icab ettirdiği gibi yaşamaktır. Buna göre bu terimler, ilim ve ameli, mücerred okuma ile birlikte içine almaktadır.

⁵⁰ bk. Cezerî, en-Neşr, I, 3.

Bu ihtimallerin hepsini de göz önünde bulundurarak bizzat Kur'an-ı Kerim'e baş vurduğumuz zaman problemimizi çözmek için bizi aydınlatan ışıklar buluyoruz. Şöyle buyuruyor Cenâb-ı Hak:

“Ey Muhammed: Bu Kur'an, âyetlerini iyiden iyiye düşünsünler, akli olanlar ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz feyz kaynağı bir kitabdır”.⁵¹

Âyet-i kerimede Kur'anın nüzulü, bir illete bağlanmıştır. Bu illet, onun âyetleri üzerinde düşünülmesi ve gereken derslerin alınmasıdır. Kur'an, bunun için nâzil olmuştur. Hedef budur O halde Kur'an hizmetinde olanlar bu hedefe yönelecekler, insanların en hayırlılarından olacaklardır. Zaten Rasûlüllah'ın ve ashâbının Kur'an öğretimlerinde, bu asıl hedefe yönelmemiş bir gayretten söz etmeğe imkan yoktur. Buna göre her müslüman Kur'an okumayı öğrenecek, onun emir ve yasaklarını kavrayacak ve Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmaya çalışacaktır.

Söz konusu hadisle ilgili olarak hadis şârihlerinin açıklamalarından çıkan sonuç ta budur. Şu cümleleri birlikte okuyalım:

*“... Amelin (ibadetlerin ve Kur'ana uygun yaşayışın), Kur'an öğrenimi ve öğretimi dışında mütala edileceği düşünülmemelidir. Çünkü amele götürmeyen ilim, din nazarında ilim değildir. Nitekim Allaha isyan halinde olan kişinin cehaleti üzerinde âlemlerin icmâi vardır...”*⁵²

*“... Kur'an'ı gerçek anlamda öğrenmek ve öğretmek, ancak şer'î ilimlerin usûl ve fûruunu ihâta ile mümkündür. Böyle bir kimse de, kendi hesabına kemâle ermiş, başkalarını tamamlayıp olgunlaştıracak noktaya ulaşmıştır. Ve işte ancak bu kişi, mü'minlerin en hayırlısı ve faziletlisidir. Bu anlam için İsâ (a.s.)'dan şöyle vârid olmuştur: Kim öğrenir, bilgisi ile âmil olur ve başkalarını da yetiştirirse, âlem-i melekûtta yüce kişi diye çağırılır. Bu manada en mükemmel insan, şüphesiz Peygamber (s.a.)'dir. Sonra derece derece O'na yakın olanlardan söz edilebilir...”*⁵³

Bu açıklamalardan da açıkça anlaşılmaktadır ki, konumuzun başında yer verdiğimiz hadis-i şerifte⁵⁴ işaret buyurulan “en hayırlı kişiler”den olmak için, Kur'an'ın özüne girme yarışına katılmak gerekmektedir. Şüphesiz sadece onun tilâvetinin öğrenim ve öğretimi ile meşgul olmak ta, bu çok hayırlı yolculuğun dışında mütala edilmeyecektir. İçindedir, en

⁵¹ 38/29.

⁵² Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahfezî*, VIII, 222.

⁵³ Ebu't-Tayyib, *Avnu'l-ma'bûd*, IV, 325.

⁵⁴ bk. s.

azından başındadır. Ancak, dikkat edilecek husus, bu meşguliyetlerin, asıl hedefe yöneltilmiş olmasıdır.

Konumuzu Hz. Peygamber (s.a.)'in bir başka hadisi ile bağlamaya çalışalım:

Ebû Zerr'den rivayet edildiğine göre Efendimiz kendisine şöyle buyurmuştur:

-“Yâ Ebâ Zerr! Sabahleyin erkence davranıp Allah'ın kitabından bir âyet öğrenmen, senin için yüz rek'at namaz kılmaktan daha hayırlıdır. Kezâ yine erkence davranıp ilimden bir bâb (bölüm) öğrenmen ise -o ilimle ister amel edilmiş, ister edilmemiş olsun- senin için bin rek'at namaz kılmaktan daha ecirlidir.”⁵⁵

Bu hadis-i şerifle mesele daha da açıklığa kavuşmuştur. Ne mutlu bu konudaki Peygamberî müjdeye erenlere!.. Ve ne mutlu Kur'an'ın aydınlığında, bunalımlardan sıyrılıp en doğru yolu bulanlara!..

⁵⁵ İbn Mâce, es-Sunen, I, 79.